L'EMPORDÀ
DESAPAREGUT

JOSEP ESQUIROL / MASLE - FONS ESQUIROL

Lurdes Boix - Eulàlia Badia

L'EMPORDÀ DESAPAREGUT

efadós

L'EMPORDÀ
DESAPAREGUT

Col·lecció «Catalunya Desapareguda»
Primera edició: novembre 2026

© Lurdes Boix Llonch, pels textos
© Eulàlia Badia i Puigdevall, cerca i selecció d'imatges
© Joan Badia-Homs, pel pròleg
© de les fotografies, diversos autors
© de la col·lecció, Editorial Efadós
© de l'edició, Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS
Carrer d'Edison, 3A
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original i disseny
Editorial Efadós

Col·laboració

CONSELL COMARCAL DEL BAIX EMPORDÀ

Assessorament de continguts
Joan Badia-Homs

Assessorament lingüístic
Marta Lluís Casajuana

Fotografia de la coberta: L'Escala
Josep Esquirol / MASLE - Fons Esquirol
Fotografia de la pàgina 2: Torroella de Montgrí
Josep Esquirol / MASLE - Fons Esquirol

Arxius i col·leccions consultats
Ajuntament de Girona - Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI)
Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE)
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà (ACAE)
Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC)
Arxiu d'Imatges de la Diputació de Girona (INSPAI)
Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya Fons Estudi Masia Catalana (AFCEC - EMC)
Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries (AMCE)
Arxiu Municipal de Roses (AMR)
Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AMSFG)
Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP)
Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
Col·lecció Eulàlia Badia i Puigdevall
Col·lecció Isidre Corominas
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Museu de la Mediterrània de Torroella de Montgrí (MM)
Museu de l'Anxova i la Sal de l'Escala (MASLE)

ISBN 979-13-88489-04-4
DL B-22077-2026

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6
PRÒLEG

Pàg. 8
INTRODUCCIÓ

Pàg. 15
CAPÍTOL I
L'Albera i el Cap de Creus

Pàg. 93
CAPÍTOL II
Les Salines i el Bassegoda

Pàg. 127
CAPÍTOL III
La Plana o Mesoempordà

Pàg. 197
CAPÍTOL IV
L'Aspre i el Terraprim

Pàg. 221
CAPÍTOL V
El Montgrí, Illes Medes i Baix Ter

Pàg. 279
CAPÍTOL VI
L'Empordanet

Pàg. 341
CAPÍTOL VII
Les Gavarres, Vall d'Aro, Ardenya i Cadiretes

Pàg. 374
ÍNDEX TOPONÍMIC

Pròleg

L'EMPORDÀ, MÉS ENLLÀ DEL MITE

Joan Badia-Homs, membre de la Real Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

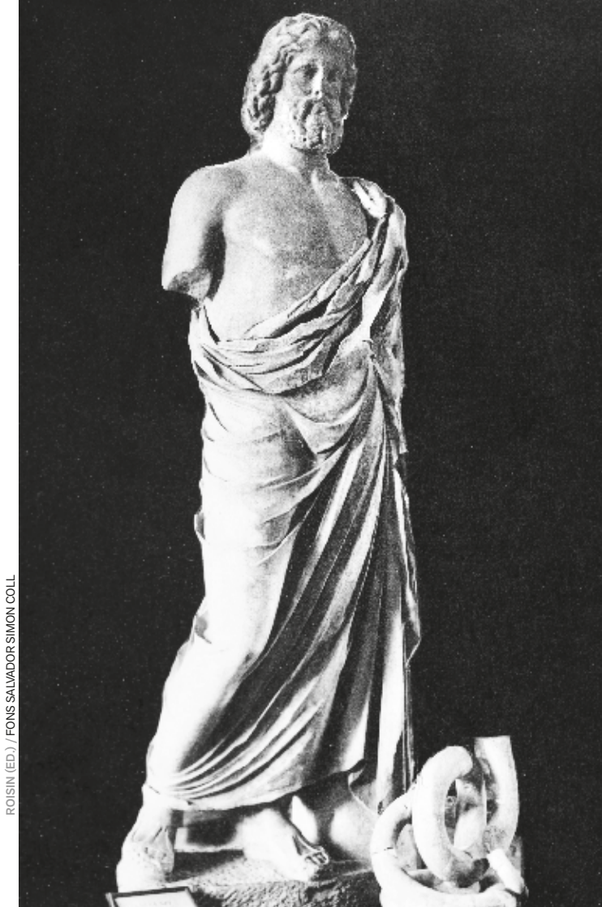
Aquest llibre és una nova i interessant aportació al coneixement d'aquest petit país català que és l'Empordà. Amb un bon repertori d'imatges antigues.

L'Empordà obert al Mediterrani, des de l'Albera a les Gavarres, és una terra de pas, d'acollida i de mestissatge des de temps ancestrals.

És un territori unitari indivisible que avui paradoxalment està partit en dues comarques. L'Empordà és una terra mitificada pels intel·lectuals de la nostra capital, els fonaments són el seu paisatge, la seva història i el seu caràcter en general. El mite de l'Empordà l'exemplifica el poema de Joan Maragall (el Pastor i la Sirena...), la sardana amb el seu simbolisme de germanor, amb la singularitat de la seva dansa i de la seva particular formació musical: la cobla. No oblidem Empúries! Que fou on els grecs i els romans s'establiren per primera vegada a l'extrem occidental de la Mediterrània.

Aquesta terra està fortament agermanada amb les terres catalanes del nord. L'art medieval, amb Sant Pere de Rodes com a cimera, forma un conjunt unitari amb les terres més properes del nord, el Rosselló i el Vallespir.

Si bé l'Empordà no és pas «el bressol de tot l'art romànic», idea al·lucinant, sí que és el bressol de tres grans gegants de la literatura catalana, Ramon Muntaner, Víctor Català i Josep Pla. Els dos darrers eren mereixedors del premi Nobel sense cap mena de dubtes. Però, és clar, escrivien en català…

ROISIN (ED.) / FONS SALVADOR SIMON COLL

TROBALLA DE L'ASCLEPI

Estàtua de marbre del déu de la medicina, Asclepi, trobada a la ciutat grega d'Empúries l'any 1909, per l'arqueòleg Emili Gandia, designat per Josep Puig i Cadafalch per dirigir els treballs de les excavacions al jaciment arqueològic. Un any abans començaren les excavacions sistemàtiques de l'antiga ciutat.

Els empordanesos van viure tradicionalment dels recursos naturals del sector primari, la pesca, l'agricultura i la ramaderia. Més tard, aparegueren indústries relacionades com ara les salaons o la producció suro-tapera. Gaziel, el notable periodista i escriptor guixolenc Agustí Calvet, deia que a l'Empordà li han caigut a l'època contemporània dues gran cucanyes: la indústria surera i el turisme. L'aparició contundent del turisme internacional, que si bé ha generat una certa riquesa, ha produït la degradació del paisatge i dels pobles antics del litoral i espais de l'interior. Per desgràcia, l'especulació i l'afany de diner fàcil no tenen aturador.

Cal reconèixer l'encert dels promotors d'haver encarregat aquest llibre a les historiadores Lurdes Boix i Eulàlia Badia que han fet un treball molt meritori.

Introducció

UNA COMARCA MÍTICA

Lurdes Boix Llonch, historiadora i arxivera

La comarca situada més al nord-est de Catalunya, envoltada de muntanyes i oberta a la mar, és l'Empordà. Està delimitada al nord, per la serralada pirinenca, a l'est, per la mar Mediterrània, al sud, pel massís de les Gavarres i a l'oest per les comarques de la Garrotxa, el Pla de l'Estany, el Gironès i una petita part de la Selva, en contacte amb el mar. A la divisió comarcal de la Generalitat de Catalunya, del 1936, es va partir en dos, l'Alt Empordà i el Baix Empordà o Empordanet, en paraules de Josep Pla, on el massís del Montgrí i les conques del Ter i el Fluvià fan de línia divisòria. L'Alt Empordà, amb capital a Figueres, té una superfície d'1.357.54 km² i comprèn 68 municipis, amb una població total de 148.732 habitants. El Baix Empordà, amb capital a la Bisbal, té una superfície de 701.69 km² i comprèn 36 municipis, amb una població total de 143.443 habitants (2024).

L'Empordà és la comarca de Catalunya que més ha inspirat artistes i escriptors de tot el món que l'han visitat. El viatger Francisco de Zamora, al seu pas per l'Empordà el 1789, va apuntar: «El Ampurdán es un territorio de Cataluña que puede mirarse como un gran valle de los Pirineos, y por su situación y fertilidad se considera el más recomendable del Principado, recordando estas ventajas la memòria de la antigua y populosa Ampurias, de quien deriva la denominación». A partir del Noucentisme i

JOSEP ESQUIROL/ MASLE - FONS ESQUIROL

L'ESCALA

Pastor pasturant el seu ramat d'ovelles als penyasegats de les Planasses de l'Escala. Els pastors transhumants baixaven de la muntanya amb els seus ramats per passar l'hivern en els corrals de la plana, on el bestiar podia pasturar, ja que a muntanya era tot nevat. Els animals proporcionaven adob orgànic.

A. ANTONIETTI / ICGC - FONS PAU VILA

RUINES D'EMPÚRIES

Els alumnes barcelonins de l'Escola Horaciana en una visita a les Ruïnes d'Empúries. L'any 1908 començaren les excavacions oficials d'Empúries. A partir de la troballa de l'estàtua del déu Asclepi, el 1909, les visites d'escoles i cercles culturals de l'època es dispararen i iniciaren un turisme cultural a l'Escala.

la descoberta del món clàssic començaren les excavacions oficials d'Empúries, el 1908, sota el guiatge de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch. La troballa de la imponent estàtua d'Asclepi, única en el seu gènere a la península Ibèrica, va generar una allau de visites, com la del Centre Excursionista de Catalunya, el 1909 i la de l'Ateneu Enciclopèdic i Popular de Barcelona, el 1910 i va redundar en el coneixement i la difusió del patrimoni cultural i natural empordanès. L'Empordà fou el bressol de l'art romànic, amb monuments tan emblemàtics com Sant Pere de Rodes, situat en un paisatge de grans contrastos on s'uneixen la muntanya i la mar.

Així ho descriu poèticament la lletra de la sardana L'Empordà. El 1908 Enric Morera rebé l'encàrrec de compondre una sardana que cantaria la coral Amics Tintorers de Barcelona com a homenatge a la Societat Coral Erato de Figueres, per dedicar-la «a aquella hermosa terra de l'Empordà», tal com deia la carta de 29 d'abril. Morera li va demanar la lletra al poeta Joan Maragall, que va acceptar entusiasmat i li envià tres dies després. La sardana obtingué un gran ressò i es convertí en referent de catalanitat. El 2012 es va escollir com a himne oficial de la comarca. La lletra exalça en forma de llegenda la unió de la muntanya i la mar representada per l'amor entre un pastor i una sirena: «Cap a la part del Pirineu, / vora els serrats i arran del mar / s'obre una plana riallera, / n'és l'Empordà!... / Salut, salut noble Empordà!, / Salut, salut palau del vent!... / La sirena es feu un xic ençà, / i un xic ençà el pastor de la muntanya, / fins que es trobaren al bell mig del pla, / i de l'amor plantaren la cabanya: / fou l'Empordà!».

El 12 de setembre del 1907, el periodista i escriptor Ferran Agulló publicava un article a *La Veu de Catalunya*, on anomenava Costa Brava el litoral comprès entre els pobles de Port Bou, al nord, i Blanes, al sud, a la comarca de la Selva. Una costa plena de penya-segats, cales i coves de gran bellesa que, precisament per això, es va convertir en la primera de la península Ibèrica en ser explotada turísticament. A partir de la dècada del 1930 artistes com Chagall, Picasso, Rusiñol o Dalí contribuïren a difondre el paisatge de l'Empordà al món. A partir de la dècada del 1960 començà paulatinament el turisme massiu procedent de països europeus. El que en un principi va ser ben vist pels evidents beneficis econòmics, va redundar en detriment de la conservació del paisatge i de l'arquitectura popular, a causa de la manca de planificació. Només gràcies a la lluita de col·lectius defensors del patrimoni, s'han pogut salvar de l'especulació urbanística, indrets de gran valor patrimonial.

Agulló exalçava les belleses d'aquesta costa, en especial de la seva llum, que considerava única a la Mediterrània. La nitidesa de l'aire és especialment lluminosa quan bufa la tramuntana, el vent fred del nord, que «pot tombar un carro carregat», segons deien els romans. Un vent que ha conferit als habitants de l'Empordà un caràcter especial, fort i imprevisible, tal com diu la famosa cançó *L'Empordà* escrita el 1989 per Jaume Rufí i musicada per Josep Thió, que va ser popularitzada pel grup de rock català Sopa de Cabra amb Gerard Quintana: «Nascut entre Blanes i Cadaqués, molt tocat per la tramuntana». La badia de Roses, emmarcada pel parc natural del Cap de Creus, al nord i el parc natural del Montgrí, illes Medes i Baix Ter, al sud, va ser inclosa per la UNESCO a la llista de les badies més belles del món, l'any 2011.

Atrets per la seva bellesa, des de final del segle XIX, nombrosos fotògrafs van trepitjar l'Empordà a la recerca de monuments i paisatges per plasmar el seus encants en fotografies esdevingudes els únics testimonis d'indrets desapareguts. Aquest llibre mostra elements del patrimoni que encara resten, i molts que s'han perdut irremeiablement. Esperem que el seu coneixement i una major sensibilitat permetin conservar per a les generacions futures les belleses d'aquesta mítica comarca.

GARRIGÀS

Dona amb un sac d'espart ple d'herba, segurament per als conills i un feix de llenya sota el braç a Garrigàs. La dona de pagès havia de transportar, la majoria de les vegades a peu, fardells o feixos en les feines quotidianes. Garrigàs comprèn terrenys de la plana al·luvial del Terraprim, a l'esquerra del Fluvià.

JOSEP MARIA CAÑELLAS / ANC - FONS ÀLBUMS RUBAUDONAUDEU

E. LLORENS / COL·LECCIÓ EULÀLIA BADIA PUIGDEVALL

CAPÍTOL I

L'Albera i el Cap de Creus

La serra o massís de l'Albera és el principal contrafort oriental dels Pirineus, situat entre les planes de l'Empordà i el Rosselló. El pic més elevat és el puig Neulós (1.256 m). El topònim *Albera*, del llatí *Alberia* (blanca), està documentat el 844. Des del Tractat dels Pirineus, de 1659, constitueix la frontera entre els estats francès i espanyol. La península del Cap de Creus és un promontori de 672 m d'altitud màxima situat entre el golf de Roses, al sud, i el golf de Lleó, al nord. El topònim *Creus* provindria de l'iber *ker* (muntanya pedregosa). Els romans en digueren *Caput Kerus*, llatinitzant la nomenclatura indígena. Sobre el promontori més pròxim a la punta, a 87 m, hi ha un far. El litoral és abrupte, d'aigües profundes, abundants illots, altíssims penya-segats, roques descarnades per l'erosió i els vents, prats i boscos a l'interior, i amagades cales d'aigües transparents, sovint només accessibles des del mar. Domina la vegetació de matolls. Com a punt més oriental de la península Ibèrica, hi ha un important flux d'aus migratòries. El 1984 va ser declarat Parc Natural.

Vista general de Cadaqués a principis del segle xx.

AUTORIA DESCONEGUDA / COL·LECCIÓ EULÀLIA BADIA PUIGDEVALL

LROISIN (ED.) / COL·LECCIÓ EULÀLIA BADIA PUIGDEVALL

PORTBOU

Fins a la construcció de l'estació, Portbou era un paratge deshabitat de la parròquia de Sant Miquel de Colera. Només hi havia barraques de pescadors i els carrabiners per vigilar la frontera. El 20 de gener del 1878 l'arribada del tren va capgirar-li la vida. La inauguració va coincidir amb el casament d'Alfons XII amb Maria de la Mercè d'Orleans. A sobre, interior de l'estació de Port Bou. Quan es van emplaçar les vies, l'estació i els diferents serveis ferroviaris i duaners, s'hagué de construir una gran esplanada artificial de més de 22 m d'altura. Entre aquest terraplè i el mar va créixer de seguida una important població, formada especialment pels treballadors del ferrocarril i la duana.

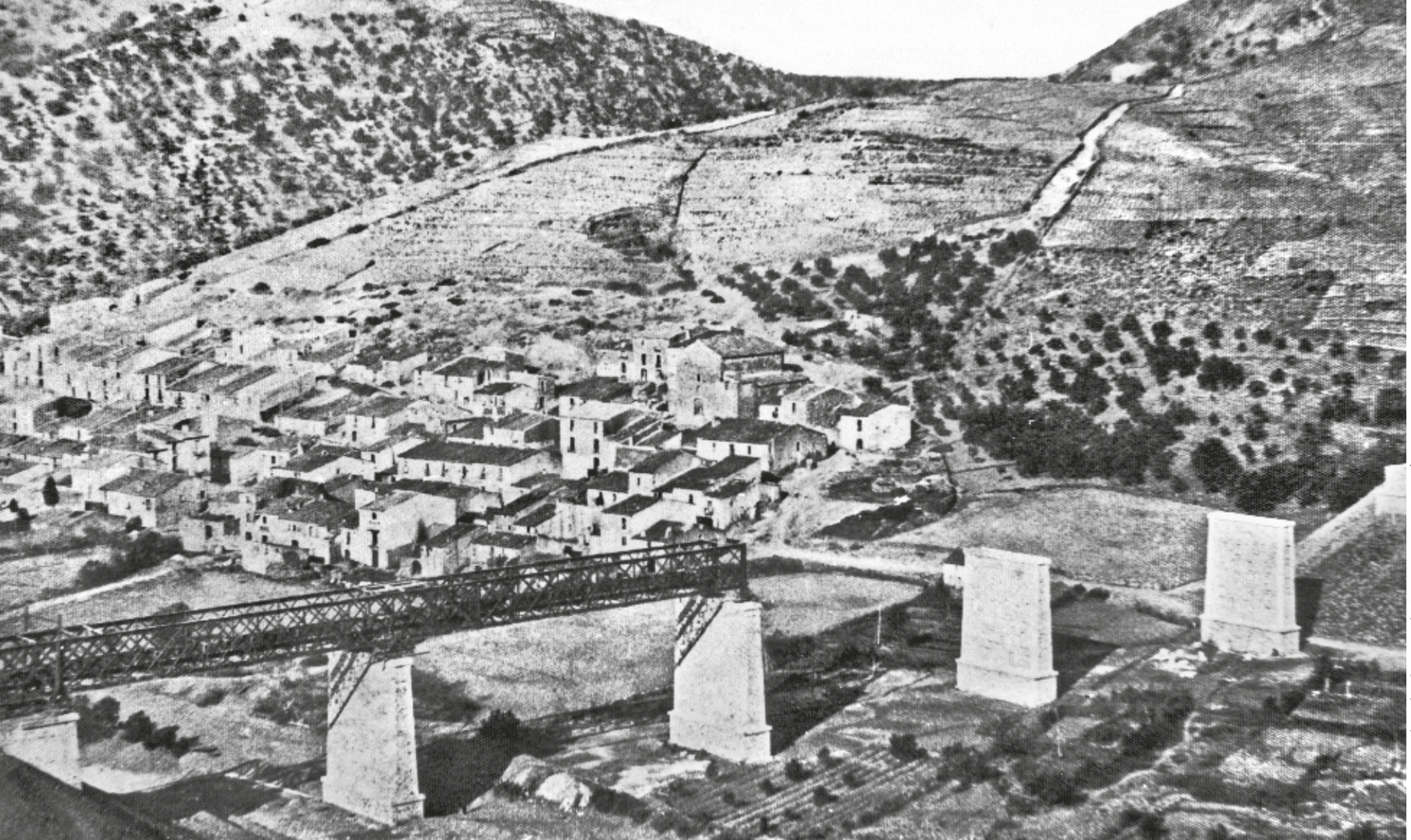
CARLES FARGAS I BONELL / AFCEC

PORTBOU

Passatgers a la duana de l'estació de Portbou, esperant la sortida del tren. Amb la construcció de l'estació, sorgiren tota mena de comerços relacionats amb el trànsit de passatgers i mercaderies. L'augment de població provocà que el 1885 Portbou aconseguís la capitalitat municipal, amb el consegüent malestar de la població de Colera. Al costat, la platja de Portbou, amb l'església de Santa Maria, d'estil neogòtic, de l'arquitecte Joan Martorell Monteys. Situada dalt d'un turó, fou bastida a partir del 1878 per la Companyia dels Ferrocarrils de Tarragona a Barcelona i França, a l'esplanada de l'estació, a la part més enlairada, per al servei religiós dels treballadors ferroviaris residents al poble.

MINEL / COL·LECCIÓ EULÀLIA BADIA PUIGDEVALL

JOSÉ MARÍA GÓMEZ GUIJAN (ATRIB.) / CRDI - COL·LECCIÓ AJUNTAMENT DE GIRONA

COLERA

El municipi de Colera, amb el pont del ferrocarril a mig construir. Els ponts metàl·lics van comptar amb la participació de la companyia Eiffel entre 1877 i 1884. La infraestructura es va construir amb peces de ferro unides mitjançant reblons en calent, seguint l'estructura de malla o gelosia geomètrica de la casa Eiffel. Estava dissenyada amb tirants d'acer per eliminar els pilars intermedis dins la llera de la riera de Colera, evitant així el perill de destrucció durant les crescudes sobtades d'aigua. A la dreta, una dona amb cistell en un dels carrers de Colera, que va ser municipi independent de Portbou el 1934.

JOSEP MARIA CAÑELLAS / ANC - FONS ÀLBUMS RUBAUDONAUDEU

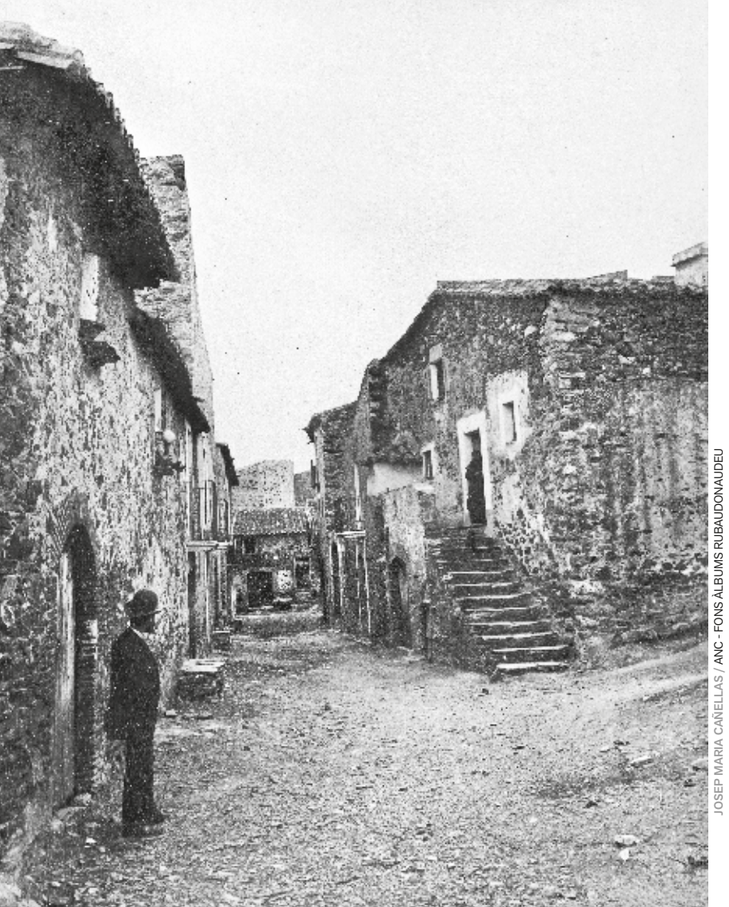
E. MOLAS / ACAE - FONS BLANCA ROSA SERRA ROSA

RABÓS

El poble de Rabós, amb el pont sobre el riu Orlina, el nom del qual es devia al fet que, segles enrere, la sorra contenia partícules d'or. A la dreta, panoràmica de Rabós amb l'església romànica de Sant Julià, que porta inscrita la data de 1313 a la porta de ponent. En el seu terme es troba la impressionant abadia benedictina de Sant Quirze de Colera que, juntament amb Delfià, hi van ser incorporats el 1846, per la política de reducció de municipis. Era un poble dedicat a l'agricultura, però les vinyes, que havien estat majoritàries, van decaure a partir de la plaga de la fil·loxera, que va ser detectada per primer cop a Rabós el 1879.

JOSEP MARIA CAÑELLAS / ANC - FONS ÀLBUMS RUBAUDONAUDEU

JOSEP MARIA CAÑELLAS / ANC - FONS ÀLBUMS RUBAUDONAUDEU

ESPOLLA

En el terme municipal d'Espolla hi ha dòlmens i menhirs, prova que ha estat habitat des de la prehistòria. La necròpolis de la Verna és de l'edat del Bronze i s'han trobat restes d'un *castrum* visigòtic al capdamunt del Castellar Gran. Espolla va ser possessió del monestir de Sant Pere de Rodes l'any 882 i, al segle XIV, dels vescomtes de Rocabertí. L'església de Sant Jaume, d'origen romànic, es va reformar el 1786. El 1931 es va inaugurar el primer celler cooperatiu de l'Alt Empordà, impulsat pel sindicat agrícola local, un referent de la DO Empordà que destaca per protegir el paisatge de vinyes velles de secà de pissarra i terrasses pobres.

AUTORIA DESCONEGUDA / COL·LECCIÓ EULÀLIA BADIA PUIGDEVALL

LLUÍS MARIÀ VIDAL / AFCEC

AUTORIA NO IDENTIFICADA / ACAE - FONS BLANCA ROSA SERRA ROSA

CAPMANY

Al terme de Capmany abunden els monuments megalítics. La Pedra oscil·lant o Roca dels sacrificis conté gravats. A l'esquerra, la capella de Sant Sebastià, de 1509, de planta rectangular i campanar de cadireta. Als escalons de davant, els vespres d'estiu s'hi reunien per fer petar la xerrada. El director de la coral Germanor, Mn. Francesc Berga, els va dedicar la sardana «El Cafè dels Murris». Per Sant Sebastià, 20 de gener, es fa la novena en honor d'aquest sant. Fins al 1713 va ser el lloc per escollir els càrrecs municipals. Sobre aquestes línies, el balneari dels Banys de la Mercè, obert el 1863, després que fossin descobertes tres fonts sulfuroses.

JOSEP MARIA CAÑELLAS / ANC - FONS ÀLBUMS RUBAUDONAUDEU

CANTALLOPS

Cantallops s'estén pel vessant sud de l'Albera i té alzines sureres. El suro generà indústries taperes entre els segles XIX i XX. El lloc i l'església de Cantallops són esmentats l'any 844 en un precepte on consta que els monjos de Sant Quirze de Colera havien edificat l'església de Sant Esteve de *Cantalupis*. L'església conserva part de l'estructura romànica del segle XI. Era l'antiga capella del castell i el campanar una de les torres. Al segle XVIII s'hi afegiren capelles laterals.
El compositor Eduard Toldrà, casat amb una senyora de Cantallops, va compondre diverses sardanes a la casa pairal de la seva esposa.
A la dreta, el mas de Bell-lloc, un casal reformat amb estil neogòtic i modernista, on s'hi refugià el polític Antoni Rovira i Virgili i acompanyants camí de l'exili, el 1939.

LLUÍS MARIÀ VIDAL / AFCEC

LA JONQUERA

Dones rentant roba al riu, al seu pas per la Jonquera. El Llobregat d'Empordà és un afluent del riu la Muga pel costat esquerre. Neix al pic del Llobregat i rep les aigües del vessant sud de la serra de l'Albera. És un riu de règim pluvial, nodrit tan sols per les pluges de tardor i primavera. El poblen espècies com barbs, truites, crancs de riu, actualment crancs de riu americà, ja que l'autòcton ha gairebé desaparegut, anguiles, serps d'aigua, salamandres, gripaus i granotes. Rentar la roba al riu era una activitat plenament femenina abans que les màquines fessin aquesta feina. El sabó es feia a casa amb oli de morcada i cendra o sosa càustica.

JOSEP MARIA CAÑELLAS / ANC - FONS ÀLBUMS RUBAUDONAUDEU